

Socijalne mreže porodica dece sa ometenošću¹

Mirjana ĐORĐEVIĆ^{2,3}, Bojan DUČIĆ³, Slobodan BANKOVIĆ³,
Srećko POTIĆ⁴, Tatjana MENTUS³

³Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Srbija
⁴Visoka medicinska škola strukovnih studija „Milutin Milanković”, Beograd, Srbija

Cilj ovog rada je utvrđivanje razlika u uspostavljanju kontakata porodica sa socijalnim okruženjem u odnosu na prisustvo deteta sa ometenošću u porodici, kao i utvrđivanje postojanja povezanosti između porodičnih karakteristika i nivoa socijalnih kontakata porodica.

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 74 roditelja dece uzrasta od 3 do 8 godina (AS = 5,02). Uzorak je podeljen na dva poduzorka. Prvi poduzorak su činili roditelji koji su imali dete sa smetnjama u razvoju (N = 32; 43,24%), a drugi su činili roditelji dece tipičnog razvoja (42; 56,76%).

Za procenu socijalnih mreža porodica upotrebljena je Skala lične mreže (Personal Network Matrix, PNM, Dunst, Trivette, & Deal, 1988).

Dobijeni rezultati pokazuju da se roditelji dece sa ometenošću značajno razlikuju od roditelja dece tipičnog razvoja u pogledu ukupnog ostvarivanja socijalnih kontakata sa svojim okruženjem, kao i da roditelji dece tipičnog razvoja ostvaruju značajno češće socijalne kontakte sa svojim roditeljima, drugim rođacima i prijateljima. Sa druge strane, roditelji dece sa ometenošću intenzivnije stupaju u kontakte sa domovima zdravlja, socijalnim službama i drugim agencijama i institucijama. Viši nivo materijalnih primanja roditelja pozitivno korelira sa učestalijim socijalnim kontaktima porodica koje imaju decu tipičnog razvoja. Razvedeni brakovi, samohrano roditeljstvo i

1 Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektima „Socijalna participacija osoba sa intelektualnom ometenošću” (ev. br. 179 017) i „Kreiranje protokola za procenu edukativnih potencijala dece sa smetnjama u razvoju kao kriterijuma za izradu individualnih obrazovnih programa” (ev. br. 179025), koje finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 Mirjana Đorđević, mira.djordjevic81@gmail.com

vanbračne relacije, negativno koreliraju sa ostvarivanjem socijalnih kontakata u poduzorku porodica sa decom sa ometenošću.

Ključne reči: *deca tipičnog razvoja, ometenost, porodica, socijalni kontakti*

Uvod

Roditelji koji imaju dete sa ometenošću, često su izloženi mnogobrojnim problemima. U literaturi nailazimo na podatke da se ove porodice suočavaju sa finansijskim nedaćama (Kuhlthau, Hill, Yucel, & Perrin, 2005; Powers, 2001), svakodnevnim stresnim situacijama (Hassall, Rose, & McDonald, 2005; Hastings, 2003; Saloviita, Itälina, & Leinonen, 2003), zdravstvenim problemima (Emerson, 2003; Herring et al., 2006; Olsson & Hwang, 2001), pa i stigmom (Green, 2003; Gray, 2002; Green, Davis, Karshmer, Marsh, & Straight, 2005).

Porodice sa decom sa ometenošću, u cilju prevazilaženja i razrešavanja poteškoća na koje nailaze, mogu koristiti resurse socijalne podrške. Danst i saradnici (Dunst, Trivette, & Cross, 1986) socijalnu podršku definišu kao multidimenzionlani konstrukt koji obuhvata psihosocijalnu, instrumentalnu, fizičku i emocionalnu podršku. Prema Gotlibu (Gottlieb, 1983, prema Armstrong, Birnie-Lefcovitch, & Ungar, 2005), socijalna mreža podrške podrazumeva verbalne i neverbalne informacije i savete, ali i konkretne radnje u cilju pružanja pomoći osobama koje su u nevolji, pri čemu se pozitivni efekti ogledaju u emocijama, ali i ponašanju primaoca podrške.

U zavisnosti od toga ko pruža podršku, autori razlikuju formalnu i neformalnu socijalnu podršku. Formalna socijalna podrška podrazumeva pružanje različitih usluga porodici i detetu od strane organizovanih udruženja, ustanova, institucija i centara u cilju podizanja nivoa edukacije roditelja o stanju njihovog deteta, mogućnostima tretmana, edukacije i rehabilitacije, kao i njihovog informisanja o zakonskoj regulativi, prestacijama i pravima, zatim u cilju unapređenja njihovih strategija za prevladavanje stresa, kao i poboljšanja kvaliteta života porodice. Sa druge strane, neformalna podrška podrazumeva oslanjanje na unutrašnje resurse porodice, odnosno podršku pruženu od strane supružnika, rođaka, suseda i prijatelja (Dunst, Trivette, & Cross, 1986).

Istraživanja pokazuju da socijalne mreže podrške predstavljaju značajan konstrukt za ove porodice. Naime, viši nivo socijalne podrške dovodi se

u vezu sa višim nivoom sreće, nižim nivoom osećanja krivice, izbegavanja i anksioznosti (Armstrong et al., 2005; Boyd, 2002; Findler, Jacoby, & Gabis, 2016).

Cilj

Cilj ovog rada je utvrđivanje razlika u uspostavljanju kontakata porodica sa socijalnim okruženjem u odnosu na prisustvo deteta sa ometenošću u porodici, kao i utvrđivanje postojanja povezanosti između porodičnih karakteristika i nivoa socijalnih kontakata porodica.

Metod

Uzorak

Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 74 roditelja dece uzrasta od tri do osam godina ($AS = 5,02$). Uzorak je podeljen na dva poduzorka.

Prvi poduzorak su činili roditelji koji su imali dete sa smetnjama u razvoju ($N = 32$; 43,24%), 10 očeva i 22 majke, od kojih je 65,6% bilo u braku. U odnosu na nivo obrazovanja ovi informanti su izvestili da je srednju školu završilo njih 43,8%, više ili visoko obrazovanje 37,5%, zanat 12,5% i osnovnu školu 6,3%. U ovoj grupi informanata 68,8% njih je imalo zaposlenje. Roditelji su izveštavali o prisustvu ili odsustvu smetnji kod dece, kao i o tipu ometenosti. Oštećenje vida ili sluha je navedeno kod 9,5% dece, motorički poremećaji kod 12,2%, govorno-jezički problemi kod 35,1% i kognitivne smetnje kod 43,2% dece. U pogledu finansijskih primanja, 15,6% roditelja izveštava da je njihov porodični dohodak ispod 20.000,00 dinara, 43,8% da su njihova primanja između 20.000,00 i 50.000,00 dinara. Trećina uzorka izveštava da se njihova primanja kreću u rasponu od 50.000,00 do 80.000,00 dinara, dok 9,4% ima iznad 80.000,00 dinara.

Drugi poduzorak činili su roditelji dece tipičnog razvoja (TR) (42; 56,76%), pet očeva i 37 majki, od kojih je 76,2% bio u braku. U ovoj grupi ispitanika takođe, najveći procenat su činili informanti sa završenom srednjom školom (54,8%), 40,5% je imalo više ili visoko obrazovanje, dok je 4,8% informanata završio osnovnu školu. U odnosu na radni status, 81% roditelja dece TR je izvestilo da ima posao. U ovom poduzorku 4,8% ispitanika

izveštava da su njihova primanja ispod 20.000,00 dinara, 45,2% ostvaruje prihode između 20.000,00 i 50.000,00 dinara. Primanja od 50.000,00 do 80.000,00 dinara su prijavljena u 26,2% porodica, dok se prihodi preko 80.000,00 dinara uočavaju u 23,8% ispitivanog uzorka.

Porodice iz dve grupe su bile ujednačene u odnosu na bračni status ($U = 603,500$, $p = 0,35$), obrazovni nivo ($U = 601,000$, $p = 0,39$), prosečna primanja ($U = 542,000$, $p = 0,13$), kao i zaposlenje informanta ($U = 590,00$, $p = 0,23$).

Procedura

Istraživanje je realizovano u predškolskim ustanovama na teritoriji Grada Beograda. Po formiranju uzorka, kao i dobijanju informisane saglasnosti od rukovodilaca ustanova u kojima je istraživanje realizovano, sprovedeno je prikupljanje podataka. Nakon uvodnih objašnjenja i upoznavanja sa prirodom istraživanja, ispitanici su individualno popunjavali upitnik.

Instrument

Za procenu socijalnih mreža porodica upotrebljena je Skala lične mreže (*Personal Network Matrix*, PNM, Dunst, Trivette, & Deal, 1988). Skala sadrži 20 ajtema kojima se procenjuje učestalost kontakta ispitanika sa pojedincima i grupama (partneri, susedi, terapeuti, medicinsko osoblje, socijalni servisi itd.) tokom prethodnog meseca u cilju dobijanja bilo koje vrste podrške. Odgovori se raspoređuju na petostepenoj skali Likertovog tipa (1 – ni jednom nije ostvario kontakt; 2 – ostvario kontakt između jednog i tri puta; 3 – ispitanik je imao kontakt od četiri do 10 puta tokom prethodnog meseca; 4 – ukoliko je kontakt ostvario više od 11 puta, a manje od 20; 5 – kontakt ostvaruje skoro svaki dan). Veći skor ukazuje na učestalije kontakte porodice u cilju dobijanja podrške. U drugim istraživanjima zabeležena je visoka interna konzistentnost za ovaj instrument u vrednosti od 0,92 (Carothers, Borkowski, Lefever, & Whitman, 2005), dok je u ovom istraživanju izračunati Kronbahov koeficijent alfa imao prihvatljivu vrednost 0,71.

Obrada podataka

U istraživanju su primenjene procedure deskriptivne statistike, Man-Vitnijev U-test, t-test i Spirmanov koeficijent korelacije ranga.

Rezultati

Na osnovu rezultata prikazanih u Tabeli 1 uočavamo da roditelji dece TR ostvaruju značajno češće socijalne kontakte sa svojim roditeljima, drugim rođacima i prijateljima, dok roditelji dece sa ometenošću intenzivnije stupaju u kontakte sa domovima zdravlja, socijalnim službama i drugim agencijama i institucijama. U pogledu ukupnog socijalnog kontaktiranja, roditelji dece TR ostvaruju značajno viši nivo postignuća u poređenju sa roditeljima dece sa ometenošću.

Tabela 1. Razlike u ostvarivanju socijalnih kontakata

	Roditelji dece sa ometenošću		Roditelji dece TR razvoja		t'
	AS	SD	AS	SD	
Sa suprugom ili partnerom	3,31	2,07	4,38	1,41	-2,50
Sa svojom decom	3,81	1,97	4,64	1,30	-2,06
Sa roditeljima	3,03	1,80	4,02	1,28	-2,64**
Sa supugovim ili partnerovim roditeljima	2,16	1,76	2,90	1,77	-1,79
Sa bratom ili sestrom	2,78	1,86	3,69	1,33	-2,34
Bratom ili sestrom supruga ili partnera	1,33	1,37	2,31	1,67	-2,62
Sa drugim rođacima	1,69	1,06	2,36	1,05	-2,69**
Sa prijateljima	2,53	1,41	3,55	0,99	-3,63**
Sa komšijama	2,78	1,26	2,95	1,34	-0,55
Sa članovima Crkve	1,06	0,68	1,05	0,58	0,11
Sa sveštenikom	1,09	0,73	1,00	0,55	0,59
Sa kolegama	2,50	1,74	3,41	1,70	-2,25
Sa bebisiterkom	0,72	1,05	0,79	0,90	-0,29
Sa dnevnom centrom ili školom	3,78	1,67	3,13	2,07	1,43
Sa privatnim detetovim terapeutom	0,88	1,18	0,76	0,82	0,48
Sa porodičnim lekarom	1,41	1,13	1,32	0,82	0,37
Sa bolnicama, specijalnim klinikama	0,88	0,55	2,00	0,84	4,83**
Sa domom zdravlja	2,00	0,84	1,52	0,59	2,72*
Sa socijalnim službama	1,38	1,07	0,85	0,42	2,60**
Sa drugim agencijama ili institucijama	1,00	0,86	0,83	0,44	1,01**
Ukupan nivo socijalnih kontakata	40,21	8,17	47,17	8,59	-3,64**

*df = 72; ** p < 0,01

U Tabeli 2 dat je prikaz Spirmanovih korelacija između ukupnog ostaviranja socijalnih kontakata i obrazovnog nivoa, visine primanja i bračnog statusa obe grupe ispitanika.

Tabela 2. Povezanost između porodičnih karakteristika i nivoa socijalnih kontakata

	Roditelji dece sa ometenošću	Roditelji dece TR razvoja
	Ukupan nivo socijalnih kontakata	Ukupan nivo socijalnih kontakata
Prosek primanja	0,21	0,44**
Obrazovni nivo	0,27	0,07
Bračni status	-0,53**	-0,30

** p < 0,01

Diskusija

Iako rezultati drugih istraživanja pokazuju da je kvalitet života porodica koje imaju decu sa ometenošću i porodica koje imaju decu tipičnog razvoja relativno ujednačen u pogledu socijalnog aspekta, odnosno stepena zadovoljstva društvenim mrežama podrške koje su im dostupne (Juhásová, 2015), rezultati nešeg istraživanja pokazuju da se učestalost kontakata u toj mreži razlikuje između ove dve grupe porodica.

Roditelji dece tipičnog razvoja češće kontaktiraju svoje bližnje u cilju zahtevanja određene neformalne podrške (roditelje, rođake i prijatelje), dok porodice koje imaju dete sa ometenošću u većoj meri iniciraju kontakte sa specijalizovanim službama. Rezultati jednog domaćeg istraživanja takođe pokazuju da porodice sa decom tipičnog razvoja vrlo intenzivno koriste srodničke i prijateljske relacije za operativno funkcionisanje u svakodnevnom životu. Dobijeni rezultati pokazuju da kada je u pitanju briga za zdravlje svojih članova porodice, ispitanici češće traže podršku i pomoć od rođaka, nego od prijatelja. Ove porodice svoje socijalne mreže koriste i za pronalaženje administrativnih »prečica« za rešavanje najrazličitijih potreba domaćinstava, gde se traže kako usluge od prijatelja, tako i od rođaka. Izuzetno veliki oslonac pojedinci traže i kod srodnika i prijatelja u slučaju savetovanja i emocionalnog poveravanja i brige (Milić, 2004).

Intenzivnije kontaktiranje specijalizovanih službi koje pružaju formalnu podršku od strane roditelja dece sa ometenošću može se dovesti u vezu

sa rezultatima istraživanja u kom su procenjivana očekivanja ovih roditelja od usluga u zajednici. Brkić i saradnici (Brkić, Stanković, & Žegarac, 2013) dobijaju da ovi roditelji očekuju da im zajednica pomogne u razvoju kompetencija deteta, detetovoj socijalizaciji, unapređenje porodičnog funkcionisanja i bolje informisanje. Imajući u vidu da rezultati istraživanja Brkića i saradnika (Brkić & sar., 2013) ukazuju na visoko specijalizovana očekivanja ovih roditelja, onda ne čude ni rezultati našeg istraživanja.

Dodatno, pojava da roditelji dece sa ometenošću značajno slabije kontaktiraju roditelje, rođake i prijatelje, može se pravdati rezultatima koje navodi Dragojević (Dragojević, 2008). Naime, ova autorka ukazuje na to da su roditelji dece sa ometenošću u značajnoj meri nezadovoljniji svojim odnosima sa užom i širom socijalnom sredinom. Takođe, Dragojević (Dragojević, 2008) navodi da su u ovim porodicama češće narušeni i prekinuti odnosi sa familijom bračnog partnera. Dimitrijević (Dimitrijević, 2014) ističe da su roditelji dece sa ometenošću najčešće svesni da njihovo neposredno okruženje ne može da im pruži konkretnu pomoć za njihovo dete, i usled toga se vrlo često i distanciraju od rođaka, prijatelja i suseda. U jednom sveobuhvatnom evropskom istraživanju, autori ukazuju na to da se roditelji dece sa ometenošću češće osećaju odbačeno i odbijeno od svog neposrednog okruženja, u poređenju sa roditeljima dece TR (Di Giulio, Philipov, & Jaschinski, 2014). Takođe, Daj Džulio i saradnici (Di Giulio et al., 2014) ukazuju na to da ovi roditelji izveštavaju da nemaju mnogo prijatelja na koje mogu da se oslone kada su u nevolji, da ne osećaju dovolju bliskost sa osobama u svom okruženju, kao i da vrlo često doživljavaju osećaj praznine.

Imajući u vidu da Bojd (Boyd, 2002) sveobuhvatnim pregledom literature ukazuje na to da se neformalna podrška smatra značajnijom za porodice koje imaju decu sa ometenošću, odnosno da nema podataka o konzistentnoj korelaciji između formalne podrške i nivoa stresa kod roditelja, možemo pretpostaviti da nekontaktiranje prijatelja i rođaka ukazuje i na uskraćenost ovih porodica za potrebni izvor efikasne podrške. Ovaj autor ukazuje na to da se roditelji dece sa ometenošću često zbog problematičnih ponašanja svoje dece osećaju odbačeno i izolovano u društvu, pa da zbog velikog pritiska okruženja koji osećaju, traže podršku od specijalizovanih ustanova, kako bi se postojeći simptomi razrešili. Ovakve situacije često na roditelje deluju isrpljujuće, podižu nivo njihovog stresa i depresivnosti, a samim tim i skraćuju njihovo vreme i prilike za neformalne socijalne kontakte.

Milić (2004) ukazuje na to da na učestalost kontakata porodica utiče nivo obrazovanja, celovitost porodice, materijalna situacija, kao i struktura partnerskog odnosa. U skladu sa tim navodima, niži nivo obrazovanja, necelovitost porodice, niža primanja, kao i vanbračne relacije partnera se dovode u vezu sa slabijim socijalnim kontaktima porodice. Sa druge strane u istraživanju Bromlija i saradnika (Bromley, Hare, Davison, & Emerson, 2004) radni status i visina primanja nisu bili u vezi sa socijalnom podrškom roditelja dece sa razvojnim smetnjama. U našem istraživanju u porodicama koje imaju decu TR, viši nivo primanja pozitivno korelira sa učestalijim socijalnim kontaktima ovih porodica.

Necelovitost porodice (razvedeni brakovi, samohrani roditelji i vanbračne relacije) negativno korelira sa ostvarivanjem socijalnih kontakata u podzorku porodica sa decom sa ometenošću. Bromli i saradnici (Bromley et al., 2004) navode takođe da se u necelovitim porodicama koje imaju decu sa autističkim spektrom poremećaja registruje niži nivo kako formalne, tako i neformalne socijalne podrške.

Ujednačen nivo kontakata zabeležen je između ostalog u kontaktiranju partnera, svoje dece i partnerovih roditelja. Ovakav nalaz je u skladu sa rezultatima drugih istraživanja koji pokazuju da je kohezivnost porodica dece sa ometenošću relativno očuvana (Dučić, Banković, Đorđević, & Mentus, 2014). Dučić i saradnici (Dučić & sar., 2014) procenjujući nivo interpersonalnih odnosa u nivou porodičnog kruga, dobijaju da se roditelji dece TR i dece sa ometenošću međusobno ne razlikuju. Takođe, i drugi autori navode da međusobne relacije članova porodice ne moraju biti narušene usled rođenja deteta sa ometenošću (Pirila et al., 2005; Tsibidaki & Tsamparli, 2009). Dragojević (Dragojević, 2008) takođe navodi da su bračni partneri koji imaju dete sa ometenošću najčešće zadovoljni brakom i odnosima koje ostvaruju sa svojim partnerom, kao i da navode da im je bračni partner najveći izvor podrške.

Zaključak

Ovo istraživanje je sprovedeno sa ciljem da se utvrdi postojanje razlika u uspostavljanju kontakata porodica sa socijalnim okruženjem u odnosu na prisustvo deteta sa ometenošću u porodici. Dobijeni rezultati pokazuju da porodice koje su ujednačene po bračnom stanju, zaposlenju, visini primanja i obrazovnom nivou, a koje se razlikuju po tome da li imaju dete sa ometenošću ili ne, ostvaruju drugačiji nivo ukupnih socijalnih kontakata. Naime, porodice

koje imaju dete TR češće kontaktiraju svoje socijalno okruženje u cilju dobijanja podrške i pomoći. Razlike su uočene i na pojedinačnim ajtemima, pa tako porodice sa decom TR intenzivnije ostvaruju komunikaciju sa svojim roditeljima, drugim rođacima i prijateljima. Za razliku od njih, roditelji dece sa ometenošću značajno češće komuniciraju sa domovima zdravlja, socijalnim službama i drugim agencijama i institucijama, u cilju traženja podrške.

Dodatni cilj ovog istraživanja ogledao se u utvrđivanju veza između porodičnih karakteristika i nivoa socijalnih kontakata porodica. Dobijeni rezultati su pokazali da viši nivo materijalnih primanja pozitivno korelira sa učestalijim socijalnim kontaktima porodica koje imaju decu TR, dok necelovitost porodice negativno korelira sa ostvarivanjem socijalnih kontakata u poduzorku porodica sa decom sa ometenošću. Obrazovni nivo nije ostvario značajne korelacije sa ukupnim socijalnim kontaktima ni u jednoj od ispitivanih grupa.

Literatura

- Armstrong, M. I., Birnie-Lefcovitch, S., & Ungar, M. T. (2005). Pathways between social support, family well being, quality of parenting, and child resilience: What we know. *Journal of Child and Family Studies*, 14(2), 269-281.
- Boyd, B. A. (2002). Examining the relationship between stress and lack of social support in mothers of children with autism. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 17(4), 208-215.
- Brkić, M., Stanković, D., & Žegarac, N. (2013). Očekivanja roditelja dece sa smetnjama u razvoju od usluga u zajednici. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 9(1), 211-229.
- Bromley, J., Hare, D. J., Davison, K., & Emerson, E. (2004). Mothers supporting children with autistic spectrum disorders social support, mental health status and satisfaction with services. *Autism*, 8(4), 409-423.
- Carothers, S. S., Borkowski, J. G., Lefever, J. B., & Whitman, T. L. (2005). Religiosity and the socioemotional adjustment of adolescent mothers and their children. *Journal of Family Psychology*, 19(2), 263-275.
- Di Giulio, P., Philipov, D., & Jaschinski, I. (2014). Families with disabled children in different European countries (No. 23). *Families and Societies Working Paper*.

- Dimitrijević, B. (2014). Usluge u zajednici kao podrška roditeljima u pružanju dugotrajne nege deci i mladima sa invaliditetom. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 11(1), 113-130.
- Dragojević, N. (2008). Odlike funkcionisanja porodica sa ometenim detetom. U D. Radovanović & S. Košir (Ur.). *U susret inkluziji – dileme u teoriji i praksi* (str. 179-181). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Dučić, B., Banković, S., Đorđević, M., & Mentus, T. (2014). Funkcionalnost porodica sa decom sa ometenošću. U J. Kovačević & D. Maćešić-Petrović (Ur.), *Zbornik radova VIII međunarodnog skupa „Specijalna edukacija i rehabilitacija danas”* (str. 347–352). Beograd: Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Dunst, C. J., Trivette C. M., & Deal A. G. (1988). *Enabling and empowering families: Principles and guidelines for practice*. Cambridge: Brookline Books.
- Dunst, C. J., Trivette, C. M., & Cross, A. H. (1986). Mediating influences of social support: Personal, family, and child outcomes. *American Journal of Mental Deficiency*, 90(1), 403–417.
- Emerson, E. (2003). Mothers of children and adolescents with intellectual disability: social and economic situation, mental health status, and the self-assessed social and psychological impact of the child's difficulties. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4-5), 385-399.
- Findler, L., Jacoby, A. K., & Gabis, L. (2016). Subjective happiness among mothers of children with disabilities: The role of stress, attachment, guilt and social support. *Research in Developmental Disabilities*, 55(1), 44-54.
- Gray, D. E. (2002). ‘Everybody just freezes. Everybody is just embarrassed’: Felt and enacted stigma among parents of children with high functioning autism. *Sociology of Health & Illness*, 24(6), 734-749.
- Green, S. E. (2003). “What do you mean ‘what's wrong with her?’”: Stigma and the lives of families of children with disabilities. *Social Science & Medicine*, 57(8), 1361-1374.
- Green, S., Davis, C., Karshmer, E., Marsh, P., & Straight, B. (2005). Living stigma: The impact of labeling, stereotyping, separation, status loss, and discrimination in the lives of individuals with disabilities and their families. *Sociological Inquiry*, 75(2), 197-215.
- Hassall, R., Rose, J., & McDonald, J. (2005). Parenting stress in mothers of children with an intellectual disability: The effects of parental

- cognitions in relation to child characteristics and family support. *Journal of Intellectual Disability Research*, 49(6), 405-418.
- Hastings, R. P. (2003). Child behaviour problems and partner mental health as correlates of stress in mothers and fathers of children with autism. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4-5), 231-237.
- Herring, S., Gray, K., Taffe, J., Tonge, B., Sweeney, D., & Einfeld, S. (2006). Behaviour and emotional problems in toddlers with pervasive developmental disorders and developmental delay: Associations with parental mental health and family functioning. *Journal of Intellectual Disability Research*, 50(12), 874-882.
- Juhásová, A. (2015). Comparison of quality of life of families with children with disability and families with children without disability. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174(4), 3378-3384.
- Kuhlthau, K., Hill, K. S., Yucel, R., & Perrin, J. M. (2005). Financial burden for families of children with special health care needs. *Maternal and Child Health Journal*, 9(2), 207-218.
- Milić, A. (2004). Transformacija porodice i domaćinstava u Srbiji na razmeđu milenijuma-zastoj i strategija preživljavanja. U A. Milić (Ur.), *Društvena transformacija i strategije društvenih grupa: svakodnevnica Srbije na početku trećeg milenijuma* (str. 317-347). Beograd: ISIFF.
- Olsson, M. B., & Hwang, C. P. (2001). Depression in mothers and fathers of children with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*, 45(6), 535-543.
- Pirila, S., Van Der Meere, J., Seppänen, R. L., Ojala, L., Jaakkola, A., Korpela, R., & Nieminen, P. (2005). Children with functional motor limitations: The effects on family strengths. *Child Psychiatry and Human Development*, 35(3), 281-295.
- Powers, E. T. (2001). New estimates of the impact of child disability on maternal employment. *The American Economic Review*, 91(2), 135-139.
- Saloviita, T., Itälänmäki, M., & Leinonen, E. (2003). Explaining the parental stress of fathers and mothers caring for a child with intellectual disability: A double ABCX model. *Journal of Intellectual Disability Research*, 47(4-5), 300-312.
- Tsibidaki, A., & Tsampanli, A. (2009). Adaptability and cohesion of Greek families: Raising a child with a severe disability on the island of Rhodes. *Journal of Family Studies*, 15(3), 245-259.

SOCIAL NETWORKING OF FAMILIES OF CHILDREN WITH DISABILITY

Mirjana Đorđević¹, Bojan Dučić¹, Slobodan Banković¹,
Srećko Potić², & Tatjana Mentus¹

¹University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Serbia

²High Medical College of Professional Studies “Milutin Milanković”, Belgrade, Serbia

Abstract

The aim of this study was to determine the difference in establishing contacts of families with social environment of families in relation to the presence of a child with a disability in the family, as well as determining the existence of the connection between families' characteristics and levels of social contacts.

The survey was conducted on a sample of 74 parents of children aged 3 to 8 years ($M = 5.02$). The sample was divided into two sub-samples. The first sample consisted of parents who had a child with disabilities ($N = 32$; 43.24%), and the second consisted of parents of children with typical development (42; 56.76%).

For the assessment the social networking of the families the Personal Network Matrix (PNM, Dunst, Trivette, & Deal, 1988) was used.

The obtained results show that parents of children with disabilities significantly differ from the parents of children with typical development regarding total realization of social contacts with their environment, as well as that parents of children with typical development achieve significantly more social contacts with their parents, other relatives and friends. On the other hand, parents of children with disabilities intensively engage in contact with community of health centers, social services and other agencies and institutions. The higher level of income of the parent positively correlate with frequent social contacts of families who have children with typical development. Divorces, single parenthood and extramarital relations, negatively correlate to the achievement of social contacts in the sub-sample of families with children with disabilities.

Key words: children with typical development, disability, family, social contacts